

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.21.16>

Volume 9/1

2025 p. 294-308

PARADİGMA VE SOSYOLOJİ İLİŞKİSİ: SOSYOLOJİNİN TARİHSEL SÜRECİ ÜZERİNDEN EPİSTEMOLOJİK BİR OKUMA¹

THE RELATIONSHIP BETWEEN PARADIGM AND SOCIOLOGY: A EPISTEMOLOGICAL READING THROUGH THE HISTORICAL PROCESS OF SOCIOLOGY

Selin DAL*

ÖZ

Bilimsel Devrimlerin Yapısı eserinin özgün yanı, Thomas Kuhn'un bilim teorisinin merkezindeki *paradigma* kavramına dayanmaktadır. Eserde paradigma, birden çok anlama gelecek şekilde kullanılmıştır ve bu anlamlardan bazıları sosyolojik türdedir. Bu durum, paradigmayla biçimlenen bilim teorisinin de sosyolojik türde olmasına yol açmıştır. Kuhn'un bilim teorisi, pozitivist temelli teorilerden bu yanıyla farklılaşmıştır ve böylece bu teorinin, sosyal bilimlerin ve bu çalışmada irdelenmiş olan sosyolojinin tarihsel gelişimini (teorik ve metodolojik) açıklamaya uygun olduğu düşüncesi doğmuştur. Çalışma boyunca yapılmış olan epistemolojik okuma, alanın entelektüel köklerinde de yer almış olan bu kabulü incelemeyi amaçlamaktadır. Paradigmayla somutlaştırılan, bilim insanlarının tarihsel süreç boyunca ortaya koydukları etkinliğin, sosyolojinin bir bilim olarak kurulduğu on dokuzuncu yüzyılıyla ne denli uyum içinde olduğu sorgulanmıştır. Bu çalışmanın çıkış sorusu; paradigma ve sosyoloji uzlaştırılabilir midir, olmuştur. Kuhn'un bilim teorisinin somutlaştığı bilimsel süreç ile sosyolojinin tarihsel süreci karşılaştırılarak sosyolojinin paradigmayla temellenen olağan bilim aşamasını yaşamadığı sonucuna varılmıştır. Bu durum sosyolojinin "özgün" yanından kaynaklanmaktadır. Sosyoloji hâkim paradigmanın olmadığı, çok sesli/çok paradigmatlı bir bilimdir. Bu nedenle alandaki sosyologların paradigmayı ve sosyolojiyi uzlaştırma denemeleri de benzer bir sonuç vermiştir. Dolayısıyla paradigma ve sosyoloji uzlaştırılabilir midir sorusuna hayır yanıtı verilmiştir. Bu uzlaşmazlığın görünür kılınmasıyla sosyologların kendi alanlarının gelişim sürecini açıklayacak bir bilim modeli ortaya koymak adına cesaretleneceği, bu doğrultuda da

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Ömer Faik ANLI danışmanlığında hazırladığım "*Paradigma Bağlamında Sosyoloji Disiplini: Sosyolojinin Tarihsel Sürecine Dair Epistemolojik Bir Çözümleme*" başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, E-mail: selindal.sd@gmail.com, ORCID: 0009-0009-8101-2161, Ankara, Türkiye.

sosyolojiyi doğa bilimlerden farklı bir disiplin olarak meşru kılan temellerin yeniden inşa edileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kuhn, Paradigma, Sosyoloji, Çatışma, Çok Paradigmalık.*

ABSTRACT

The original aspect of The Structure of Scientific Revolutions is Thomas Kuhn's concept of the paradigm at the center of his science theory. In this work, the paradigm is used in a way that has multiple meanings, and some of these meanings are sociological. This situation has made this theory of science, shaped by the paradigm, sociological. Kuhn's theory of science has differed from positivist-based theories in this way, and thus the idea that this theory is suitable for explaining the historical development (theoretical and methodological) of the social sciences and sociology, which is examined in this study, has been born. The epistemological reading carried out throughout this study aimed to examine this acceptance, which has also taken place in the intellectual roots of the field. The compatibility of the activity that scientists put forward throughout the historical process, expressed by the paradigm, with the historical process in the nineteenth century, when sociology was established as a scientific discipline, has been questioned. The output question of this study is, Is paradigm and sociology reconcilable, has been. The scientific process in which Kuhn's theory is embodied has been compared with the historical process of sociology, and it has been concluded that sociology does not experience the usual stage of science based on paradigm. This situation is due to the original side of sociology. Sociology is a multi-paradigm science in which there is no dominant paradigm. Sociologists' attempts to reconcile paradigm and sociology have yielded a similar result. Therefore, the answer to the question of whether paradigm and sociology can be reconciled is no. It is believed that by making this intransigence visible, sociologists will be emboldened to put forward a scientific model that will explain the development process of their field, and in this direction, the foundations that legitimize sociology as a different discipline from natural sciences will be reconstructed.

Keywords: *Kuhn, Paradigm, Sociology, Conflict, Multiple Paradigm.*

Giriş

Bilimlerin modern bir çehre kazanmaya başladığı on dokuzuncu yüzyılla birlikte bilim kavramının kapsamı ve bilimi olanaklı kılan model üzerine görüşler ortaya konulmaya başlamıştır. Bu sayede bilim, inceleme alanları gibi bir alt alana dönüşmüş, bilimi mümkün kılan etkenlerin de sorgulanabilir ve araştırılabilir olduğu bilim felsefesi (epistemolojiden yani orijinal bilgi felsefesinden evrilerek) alanı doğmuştur. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, yaşanan dünya savaşlarının da etkisiyle yeni bir düşünsel ve bilimsel bakış açısının doğuşunun arifesinde, Thomas S. Kuhn'un bilim teorisi ve teorisinin merkezine yerleştirdiği *paradigma* kavramı, bilim felsefesine önemli bir yenilik getirmiştir. Kuhn'un bilim teorisi (felsefesi), bilimi süreç içerisinde oluşan bir etkinlik olarak görerek bilimin tarihsel yolculuğunu ön plana çıkarmıştır. Bilimi etkinlik olarak konumlandırması da bilim teorisine sosyal bir yön katmıştır. 1962'de yayımlanan ve bilime bakışta dönüşüm yaratan

Bilimsel Devrimlerin Yapısı'nda, Kuhn tarihe verdiği önemi şu şekilde ifade etmiştir: "Tarih, yalnızca bir zamandizimi ve anlatı deposu olarak görülmediği takdirde, şu anda bize egemen olan bilim imgesinde esaslı bir dönüşüme yol açabilir." (Kuhn, 2018:71) Kuhn bu ifadesiyle bilimi mümkün kılan etkenlerin, süreçsel bir okumaya tabi tutulabileceğini önererek yeni bir bilim modeli ortaya koymuştur. Bu çalışmada, Kuhn'un bilim teorisi ve paradigma kavramı ekseninde, sosyal bir bilim olan sosyolojinin tarihsel sürecinin başladığı on dokuzuncu yüzyıldaki bilimsel görünümü irdelenecektir. Kuhn'un sosyal bir yöne sahip olan bilim teorisinin, sosyolojinin teorik ve metodolojik gelişim süreciyle paralel olup olmadığı sorgulanacaktır. Bu epistemolojik okumayla, sosyolojinin doğa bilimlerinden özgünleşen yanını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Kuhn'un Bilim Teorisi ve Paradigma Kavramı

Kuhn'un bilim teorisi; tarihi ve felsefeyi odağına alarak temel ders kitaplarının içerdiği bilgilerin bir izdüşümü olarak benimsenen bilime, önceki bilim teorilerinden örneğin "tek geçerli veya doğru bilgi biçiminin empirik bilimin ortaya çıkardığı bilgiler olduğunu savunan felsefi bir görüş" (Slattery, 2014:71) olan *pozitivizmden* farklılaşan bir açıklama sunmuştur. Kuhn bu açıklamasını somutlaştırmak adına bilim teorisinin merkezine yerleştirdiği paradigma kavramını kullanmıştır. Sözlük tanımıyla "değerler dizisi" anlamına gelen paradigma, "bir iş için örnek çalışma, yöntem"² anlamlarında da kullanılmaktadır. Kuhn için en temel anlamıyla paradigma, bilim teorisinin yönteminin dayandığı bir anlam çerçevesidir. Kuhn BDY'de³ paradigmaları, "bir bilim çevresine belli bir süre için bir model sağlayan, yani örnek sorular ve çözümler temin eden, evrensel olarak kabul edilmiş bilimsel başarılar şeklinde" (Kuhn, 2018:64-65) tanımlamıştır. Kuhn'un paradigmayı bilimsel başarı olarak tanımlaması, bilimin ortaya konulmasında bilim insanlarından oluşan bir bilim topluluğunun etkinliğine atıfta bulunmaktadır. Bu tanım bilimin, ortaya konulan nesnel veriler üzerinden değil bilim topluluğunun bilim üretme süreci ve dinamikleri üzerinden değerlendirileceği bir yol sunmaktadır.

Kuhn'un bilim teorisiyle birlikte bilim topluluklarının tarihsel süreç boyunca ortaya koymuş olduğu bilim etkinliklerinin de bilimi anlamada temel bir role sahip olabileceği fikri doğmuştur. Kuhn'un paradigmayla temellendirdiği bilim teorisinin, en özgün ve en eleştiriye açık yanı dayandığı bu kuramsal çerçeve olmuştur. Etkinlik süregelen bir eylem olduğundan süreç de tarihseldir. Ayrıca etkinliğin olabilmesi için bunu mümkün kılan bir topluluğun varlığı gerekmektedir. Bu bağlamda, Kuhn'un bilim teorisinin dayandığı temeller sosyal bir yöne sahiptir. Kuhn teorisine süreci dâhil etmesiyle tarihi, toplumu dâhil etmesiyle "19.yüzyılın sonundan itibaren üniversite programlarında yer almış ve o zamandan beri, bireylerin toplumdaki davranışlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayan bir dizi perspektif üretmiş" (Riutort, 2017:7) olan sosyolojiyi ön plana çıkarmıştır.

² Bkz. TDK.

³ Metnin geri kalan kısmında, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* bu şekilde refere edilecektir.

Sosyolojinin Kuhn'un bilim teorisinde yer edindiğini, Margaret Masterman *Paradigmanın Doğası* makalesinde ortaya koymuştur. BDY'de Kuhn'un paradigma kavramını yirmi bir farklı anlamda kullandığını saptayan Masterman, bu anlamların bir kısmının sosyolojik türde olduğunu belirtmiştir (Masterman, 2017:90). Paradigmanın “evrensel olarak tanınan bilimsel bir başarımlar olarak”, “somut bir bilimsel başarımlar olarak” kullanılması; bu kavrama sosyolojik bir yön katmıştır (Masterman, 2017:90). BDY'de “bir bilim çevresine belli bir süre için bir model sağlayan” paradigma tanımı bir bilimsel geleneğe ya da alışkanlığa, “evrensel olarak kabul edilmiş bilimsel başarımlar” (Kuhn, 2018:65) ise bilimsel bir başarımlara atıfta bulunmaktadır. Başarı ve alışkanlık, toplum içinde görünürlük kazanan fenomenler olduğundan, bir bilim teorisinin bu denli sosyolojik bir anlam taşıması sosyal bilimcilerin ilgisini çekmiştir ve henüz başlangıç aşamasında olan sosyal bilimlerin gelişim sürecini açıklamada bu teorisinin olanaklılığı sorgulanmaya başlamıştır.

Bilimin öznesinin topluluk olarak ele alınması ya da topluluğun etkinliğinin bilim olarak kabul edilmesi sosyolojide yeni bir sorunun doğmasına neden olmuştur. Bu soru, paradigma ve sosyolojinin uzlaştırılabilir olup olmadığıdır. Paradigma sosyal bir unsur taşıdığından, sosyoloji de yapısı itibariyle bu unsur üzerine şekillendiğinden, paradigmayı merkeze alan bilim modelinin, sosyolojinin teorik ve metodolojik gelişim sürecini anlamak adına yararlanılabilecek bir temel taşıyıp taşımadığı sorgulanmıştır. Sosyolojide, yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte hermenötik kuramların da çeşitlenmesiyle “bireyin bir topluluğun hayatına katılarak toplumsal yönden nasıl geliştiği” (Wallace ve Wolf, 2013:267-268) ve bu gelişimin toplumu nasıl biçimlendirdiği üzerine düşülmüştür. Paradigma da bir bilim insanının, bilim topluluğunun içinde yer alarak gösterdiği gelişimi ve bunun bilimi nasıl biçimlendirdiğini temellendirmeye çalışan bir bilim teorisinin ana odağı olduğundan, bu doğrultuda paradigma ve sosyoloji arasındaki bağın niteliği de sorgulanmaya başlamıştır.

Kuhn bilimi açıklamada kullandığı ilkelerin bazılarının sosyolojik olduğunu kabul etmiş olsa da (Kuhn, 2017:297) onun asıl amacı, doğa bilimlerinin gelişim sürecini açıklamaktı. Bu bağlamda Kuhn, pozitivist çizgide bilimlere bakan George Sarton, Karl Popper gibi isimlerle paralel bir düşüncededir. Bilimlerin yapısı üzerine teori üreten bilim felsefecilerinin baz aldığı bilimler her daim doğa bilimleri olmuştur çünkü bu bilimler modern çehrelerini on dokuzuncu yüzyılda kazanmış olsalar da bu bilimlerin tarihi, insanlık tarihi kadar eski olarak kabul edildiğinden, doğa bilimleri tamamlanmış ve kesinlik içeren disiplinler olarak görülmüşlerdir. Bilimi modellemede (gelişim sürecini açıklamada) fizik, astronomi, kimya gibi bilimlerin örneklendirilmiş olmasının temel nedeni budur. Fizik doktorasına sahip olan Kuhn, BDY'de ortaya koyduğu bilim teorisinde çoğunlukla fiziğin, yer yer kimyanın ve astronominin tarihsel gelişimine atıfta bulunmuştur.

Kuhn'a göre bilimi olanaklı kılan yegâne unsur, hâkim tarzda bir paradigmaya sahip olmasıdır. Ona göre bilimin olağan, bunu olması gereken olarak da okuyabiliriz, aşaması “nihai bir çözümün” olduğu süreçtir (Kuhn, 2016:192). Kuhn'dan farklı bir bilim görüşüne

sahip olsalar da diğer bilim felsefecilerine göre de nihai bir çözümün olduğu bilimler doğa bilimleridir. Popper, “her şeye zihnimizde var olan bir kuramın ışığında yaklaşıyoruz” (Popper, 2017:71) demektedir. Bilim felsefecilerine göre de bu kuramlar fizik, astronomi, kimya, biyoloji gibi bilimlerde belirgin bir görünüme sahiptir. Paradigmalar, olgun bilimler için diğer sahalarda âşına olunana benzemeyen bir gelişim örüntüsüne sahiptirler (Kuhn, 2016:193). Kuhn’a göre sosyal bilimlerde ise paradigmaya kısmen benzeyen bir yapı vardır. 1958-1959 yılları arasında, *Davranış Bilimleri İleri Araştırma Merkezi*’nde çalıştığı sırada sosyal bilimlere yakından gözlemlene şansı bulan Kuhn, “toplum bilimcileri arasında, geçerli sayılacak bilimsel sorunlar ve yöntemler üzerinde açık açık başgösteren anlaşmazlıkların çokluğu ve kapsamı beni özellikle şaşırttı” (Kuhn, 2018:64) yorumunda bulunmuştur. Astronomi, fizik, kimya, biyoloji alanlarının; psikologlara yahut sosyologlara özgü hale gelen temel konulardaki anlaşmazlıklara benzer tartışmalara sahne olmadığını ekleyerek (Kuhn, 2018:64) doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasındaki farklılığa vurgu yapmıştır.

Kuhn, doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasındaki temel farklılıktan hareketle bir bilim teorisinin cevaplaması gereken neyin bilim olup olmadığı sorusunu, paradigmayı merkeze alarak cevaplamıştır. Paradigmayı hem olağan bilimin göstergesi hem de bilimsel sürecin nasıl gerçekleştiğini vurgulayan bir kavram olarak kullanmıştır (Kuhn, 2018). Kuhn BDY’de bu süreci; (olağan) bilim öncesi dönem, olağan bilim dönemi, bunalım-kriz dönemi, devrim ve yeni paradigmaya geçiş dönemi olarak sınıflandırabileceğimiz aşamalar doğrultusunda açıklamıştır.

Kuhn’a Göre Bilimsel Süreç

Kuhn’a göre bilimsel sürecin nihai aşaması olağan bilim dönemidir ama bu dönem tek ve değişmez bir yapıda değildir. Devrimlerle bu akışta kırılmalar meydana gelmekte ve bu noktadan yeni bir bilimsel süreç doğmaktadır. Bu aşamalar birbirini izlemeye devam ederek bilimin dinamik bir yapıda olmasını sağlarlar. Bu sürecin başlangıcı ise ortada bilimlerin olmadığı ama bilimi doğuracak düşünce setinin mevcut olduğu, (olağan) bilim öncesi dönemdir. Olağan bilimin öncesinde, bir bilim dalının gelişmesindeki erken aşamalara özgü olan farklı görüş okullarının olduğu bu dönem (Kuhn, 2018:89), çok sesli bir yapıdadır. Hâkim tarzda bir paradigmaya sahip olan olağan bilimin, baskın ve tek bir sesi olmalıdır. Birden fazla sesin olduğu, dolayısıyla da birden fazla paradigmaya benzer yapının bulunduğu bir dönemde, bilimsel etkinlik henüz başlamamıştır. Her bilimin hâkim tarzda bir paradigmayla olgun bir aşamaya geçmesinden önce bu dönem yaşanmıştır. Bu dönemde çok sayıda paradigma benzeri sesin olması bir gerekliliktir çünkü içlerinden birinin seçilerek olağan bilimi başlatması beklenmektedir. Seçilebilecek teorilerin⁴ çokluğu, olağan bilimin başlamasını hızlandıran bir etkiye sahiptir.

⁴ Kuhn BDY’de paradigmaları hem teori/kuram anlamında hem de teorileri çerçeveleyen, onlardan daha geniş kapsamlı bir yapı anlamında kullanmıştır.

Bu aşamayı somutlaştırmak adına optiğin tarihine bakabiliriz. Newton'un *Opticks* eseri gelinceye değin bu alanda hâkim bir paradigma bulunmamaktaydı. Sadece, "birbiriyle yarış halinde birtakım okullar ve bunların içinde daha da ufak bölünmeler vardı ve hepsi de ya Epikürcü, Aristotelesçi ya da Platoncu kuramlardan birinin değişik tarzdaki benzerlerini benimsemişlerdi". (Kuhn 2018:84) Bu durum, optik alanında çalışmak isteyen bir bilim insanının, işe baştan başlayıp çalışma alanını yeniden inşa etmek durumunda kalmasıyla sonuçlanıyordu (Kuhn, 2018:85). Kuhn'a göre böyle bir durumda bilimsel etkinliğin verimli bir biçimde sürdürülmesi mümkün değildir. Bu nedenle ders kitaplarıyla⁵ somutlaşan ve diğerlerinden daha benzersiz bir yapıya sahip olduğu için seçilerek alanın dinamiklerini belirlemesi gereken "olağan bir bilime" ihtiyaç vardır.

Olağan bilim amiyane tabirle, bilim topluluğunun tek bir paradigmayı kabul etmesiyle mümkün olan profesyonel ve dışa kapalı bir araştırmadır (Kuhn, 2018:97). Olağan bilim aşaması bu yönüyle dogmatik bir yapıya sahiptir. Burada dogmatik olan bilimin kendisi değildir, bilimi mümkün kılan aşamanın tek sesli ve tartışmaya kapalı yapısıdır. Dışa kapalı bu aşamanın hâkim paradigması, alanın ders kitaplarıyla iletilmekte ve bilimsel etkinliği biçimlendirmektedir (Kuhn, 2016). Olağan/olması gereken bilim, "bilim topluluğunun kabul gören inançlarının ayrıntılarıyla anlatıldığı, açık seçik hale getirildiği ve genişletildiği genel olarak birikimsel bir süreçtir". (Kuhn, 2019:188) Paradigma bu aşamada en önemli anlamına bürünerek her şeye üstün gelir. Bu aşamada bilimsel etkinliği somutlaştıran teoriler de dâhil olmak üzere mevcut bilime dair her şey paradigmanın çizdiği çerçeve etrafında şekillenir. Kuhn'un belirttiği üzere bilim insanları; kavramları, yasaları ve kuramları ayrı ayrı ve soyut olarak öğrenmezler (Kuhn, 2018:125). Bu zihinsel araçlar arasındaki bağı paradigma sağlar ve görünmez bir yapı olarak bilim etkinliğinin üzerinde konumlanır. Bilim insanları aldıkları eğitimle, alanın literatüründeki bilgilerle ve teorilerle paradigmanın cisimleşmiş halini görürler. Olağan bilim de bu doğrultuda gerçekleşir. Paradigma mevcut bilimsel sahada, bilim etkinliğinin gerçekleşmesini sağladığı müddetçe işlevseldir. Bu bağlamda olağan bilim paradigması, sarsılmaz bir yapıya sahiptir.

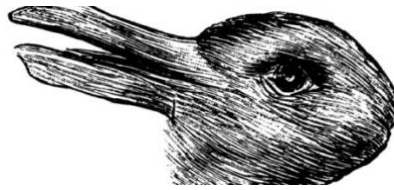
Aristoteles'in *Physica*, Newton'un *Principia*⁶ ve *Opticks* eserleri fizikte; Batlamyus'un *Almagest* eseri astronomide, Lavoisier'in *Chemistry* eseri ise kimyada sarsılmaz bir paradigmanın somutlaşmasını sağlamıştır ve bu eserler kendi araştırma alanlarında geçerli sayılan sorunların ve yöntemlerin gelecekte uygulama yapacak kuşaklar için tanımlanmasında, uzun süre hizmet görmüşlerdir (Kuhn, 2018:81). Bu süre doğa bilimlerinde uzun olmuştur ama nihai olmamıştır. Bu vurguyla Kuhn'un olağan bilimi dogmatik olarak konumlandırması meşrulaşmaktadır (Kuhn, 2016). En hâkim nitelikteki paradigmanın bile varlığı nihai değildir çünkü evrene dair kavrayışımız her geçen zamanda değişmektedir. Her daim yeni meraklar ve yeni keşifler meydana geldiğinden bilim, dinamik bir yapıya bürünerek diğer dogmatik alanlardan sıyrılmaktadır. Bilim insanı

⁵ Paradigmanın, Masterman'ın ortaya koyduğu anlamlarından biri de ders kitapları olarak ifade edilmesidir.

⁶ 1687'de yayımlanan ve evrene bakışta dönüşüm yaratan eserin tam adının Türkçe karşılığı, *Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri*'dir.

görünmez bir paradigma doğrultusunda bilimi geliştirir ve bu gelişim bir gün hakim paradigmayı zorlamaya ve onu geçersiz kılmaya başlar. Bu noktada paradigmaya bir direnç oluşur ve bu direnç yeni bir paradigmaya giden yolu açar (Kuhn, 2018). Kuhn'un bilim teorisinde, bilimin dinamizmi ve diğer bilme etkinliklerinden sıyrılan özgün yanı bu şekilde korunur. Yeni bir paradigmanın hâkim olacağı devrime giden yolun öncesinde, bunalım/kriz evresi yaşanır. Kuhn bu aşamada, bilim insanlarının olağan bilim döneminden farklı olarak yenilik peşinde koştuklarını vurgulamaktadır. Paradigma dirençle karşılaştığında, paradigmada bir aykırılık meydana gelmektedir. Olağan bilimi mümkün kılan örüntüdeki çatlakla birlikte yeni bir paradigmanın ayak sesleri duyulmaya başlamıştır. Bu aşama bilim insanları için zor ve sancılı bir süreçtir çünkü mevcut paradigmanın terkedilmesini, bunun yerine yeni bir paradigmanın inşa edilmesini zorunlu kılmaktadır. Alana hâkim olacak yeni bir paradigmanın seçilmesi de özel birtakım koşullara bağlıdır.

Aristoteles fiziğinden Newton fiziğine, Newton fiziğinden Einstein fiziğine giden yol paradigmadaki aykırılık sonucunda meydana gelmiştir. Paradigma kendi alanındaki sorunlara çözüm getiremediğinde, bilim insanlarının paradigmaya bağlılığı sarsılır ve bu noktada güçlü bir politik ayrışma yaşanır. Paradigmanın eskisi gibi görülemediği bu evrede bilim insanlarının görme biçimi değişmeye başlamıştır. Kuhn'un meşhur örneği doğrultusunda önce tavşan olarak görülen bir şekil, daha sonrasında ördek olarak görülmüştür. Şekil ayındır ancak artık farklı algılanmaktadır. Kuhn bu farklılaşmayı, *gestalt* (kalıp) değişimi kavramıyla açıklamıştır (Kuhn, 2018:175). Dil felsefesinde yapılan çalışmalardan etkilenmesinden sonra ise bu kavram yerine *eş ölçülemezlik* ifadesini kullanmıştır. Bu kavram, bilim insanlarının kullandıkları dilin birbirinden farklılaşmasına, paradigmadaki bunalımın bu farklılaşmayla somutlaşmasına atıfta bulunmaktadır. Bu noktada, bir fizik terimi olarak hareketin anlamındaki değişimini örneklendirmiştir. Hareket kavramı, Aristoteles fiziğinde de Newton fiziğinde de yer almaktadır ancak iki farklı paradigmaya ait bu kavramlar, farklı anlamlar taşımaktadır. Newton için hareket kendi başına bir durumken Aristoteles için hareket bir durum değişimidir (Kuhn, 2019:29). Newton fiziğiyle Aristoteles fiziğine bakmak imkânsızlaştığı için hareket kavramının bu iki fizik anlayışında bambaşka anlamlara gelmesi beklenen bir sonuçtur. Mevcut paradigmanın kavramının, başka bir paradigma için bu denli dönüştürülemez bir yapıya sahip olması, devrimi ve yeni paradigmaya geçişi haber vermektedir.

Şekil 1

Eş ölçüye vurulamayan kavramların uzlaşması mümkün değildir ve içlerinden birinin seçilerek alanın hâkim paradigmasına dönüşmesi ve tekrar bilimsel etkinliği anlamlı kılması gerekmektedir. Bilimsel devrim yaşanmadan önce, Kuhn'un kuram seçimi olarak adlandırdığı bir aşama yaşanır. Kuhn alanın hâkim paradigmasını somutlaştıran kuramın öznel nedenler doğrultusunda seçileceğini ifade ederek (Kuhn, 2018:307) bilim teorisindeki hermenötik temeli perçinlemiştir. Bilim insanlarının dâhil olduğu kuram seçimi, söz gelimi X kuramını seçenler çoğunluktaysa X kuramının, Y kuramını seçenler çoğunluktaysa Y kuramının alanın hâkim paradigması olduğu bir yol izler. Böylesi bir kuram seçimi, son derece politik temellere sahiptir. Kuhn bu etkiyi uzaklaştırmak için kuram seçimi adına beş ölçüt belirlemiştir: Seçilecek kuramın; alanın deney ve gözlemleriyle doğru/uyumlu olması, kendi içinde tutarlı olması, geniş çapta bir etkiye sahip olması, yalın ve anlaşılır olması, verimli olması gerekmektedir (Kuhn, 1994:383). Bu ölçütlerle seçilen kurama rasyonellik kazandırma hamlesi, doğa bilimleri merkeze alınarak oluşturulmuştur. Bu ölçütler sosyolojiye uygulandığında, her kuramın seçilebilmesini mümkün kılan bir zemin yaratmaktadır. Sosyolojinin tarihsel süreci ifade edilmeye başladığında, neden tek bir kuramın seçilemeyeceği somutlaşacaktır. Kuram seçimi sonrasında yeni paradigmanın belirlendiği ve bunun bir devrim olduğu göz önüne alındığında, sosyolojide akışın farklı ilerlediği görülecektir. Kuhn'un bilim teorisi; fizik, astronomi, kimya gibi bilimlerin tarihsel süreciyle somutlaşmaktadır çünkü doğa bilimlerinde, bilimsel sürecin nihai aşaması olarak gördüğü devrim gerçekleşebilmiştir (Kuhn, 1994). Aristoteles fiziğinden Newton fiziğine, Batlamyus astronomisinden Kopernik astronomisine geçiş birer bilimsel devrimdir ve devrim yapısı itibarıyla köklü bir eylem olduğundan, süreç de uzun ve meşakkatlidir. Kuhn'un paradigma kavramıyla somutlaşan bilim teorisine göre bu aşamaları sırasıyla yaşayan bir alan bilimdir. Paradigma ile uzlaşıp uzlaşamayacağını sorguladığımız sosyolojinin tarihsel gelişimine bakıldığında ise BDY'deki bir düşünsel etkinliği bilim yapan süreçlerden farklı bir yapı görülmektedir.

Sosyolojinin Başlangıç Aşamasındaki Paradigmatik Dönüşümler

Sosyolojinin bir bilim olarak temelleri, on dokuzuncu yüzyılda Batı Avrupa'da atılmıştır. O dönemin Avrupa'sında, yaşanan Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi'nin de etkisiyle, yeni bir toplum yapısı şekillenmeye başlamıştır. Aydınlanma düşüncesinin etkisinin son derece görünür olduğu bu yüzyılda; doğa bilimleri modern bir çehreye kavuşmuş, sosyal bilimlerin birer disiplin olarak ortaya çıkışı gerçekleşmiştir. Bu yüzyılın ekonomik, siyasi, ideolojik temelleri yeni bir dünya görünüşün ve bu doğrultuda yeni bir toplum yapısının varlığını zorunlu kılmıştır. Toplum yapısının yepyeni bir çehre kazanmasıyla birlikte toplumun da bilimin diğer alanlarının araştırma nesnelere gibi araştırılması gerektiği kabulü doğmuştur. Sosyoloji bu doğrultuda ortaya çıkmıştır ve toplumu deney-gözlem temelli ele alacak bir disiplin olarak konumlandırılmıştır.

Alanın kurucusu olarak kabul edilen Auguste Comte'un (1798-1857) ifade ettiği üzere bu alan "sosyal fizik" olarak toplumsal düzeni ve toplumsal değişimin ilkelerini incelemeyi amaçlamaktadır (Comte, 2015:44-45). Bu ifadeyi temellendirdiği *Pozitif Felsefe Dersleri* eserinde Comte, sosyal fizik olarak tanımladığı sosyolojiyi, bilimlerin en üst aşaması olarak konumlandırılarak bu alanı, toplumsal olanı bir doğa bilimi edasında inceleyen temelde kurmuştur. Comte, insan zihninin, üç aşama⁷ doğrultusunda geliştiğini ve son aşama sayesinde insanlığın toplumsal olanı inceleyebilecek bir düşünce temelini ulaştığını ifade etmiştir (Comte, 2015:17). Son aşama olan *pozitif evreye* geçen insanlık, doğaya ve topluma ait olanı, akıl yürütme ve gözlem yollarıyla anlamlandırmayı başarmıştır. Bilimsel olan da bu doğrultuda ortaya çıkmıştır. Comte üç hal yasası olarak adlandırdığı, insanlığın evrimsel model gibi basitten karmaşığa giden düşünce yapısını betimlemesiyle hem sosyolojinin temellerini bu çizgide atmış hem de pozitivizmin kurucusu olarak bilim teorilerinin üzerine şekillenebileceği bir anlam çerçevesi kurmuştur. Comte bu yaklaşımıyla sosyolojiyi doğa bilimleriyle aynı çizgide, bu yönüyle de meşru olan bir bilim olarak inşa etmiştir. Ancak sosyolojinin toplumu nasıl inceleyeceğinin somutlaşmasıyla birlikte sosyolojinin ve doğa bilimlerinin, inceleme nesnelere bakımından oldukça farklı bir çizgide olduğu görülmüştür.

Toplumun olması gereken halinin değil olan halinin incelenmesine vurgu yapan Comte, toplumsal olanı anlamak için toplumu sabit kılan yapıya (statik) ve toplumu sürekli yeniliğe taşıyan değişmeye (dinamik) odaklanılmasını gerektiğini savunmuştur. Comte'a göre toplum; aile, din, dil ve iş bölümü olarak tanımladığı dört temel kurumdan oluşmaktadır (Ritzer, 2014:115-116). Toplumun oluşturan bu kurumlar, toplumsal düzeni sağlayan bir işleve sahiptir. Bir başka tanımlamayla bu kurumlar, toplumsal düzeni sağladıkları ölçüde işlevseldir. Sosyolojinin ilk aşamalarında, toplumu oluşturan bireylerin dışsal olarak konumlandırıldığı, toplumda genel mahiyete sahip olan aile, siyaset, ekonomi, hukuk, bürokrasi gibi yapıların öncelendiği bir bakış açısı gelişmiştir. Kısacası makro (geniş ölçekli) olan mikro (küçük ölçekli) olandan daha öncelikli görülmüştür. Comte sosyolojinin temellerini bu şekilde atmıştır ve sosyolojiyi doğa bilimlerine yakınlaştırmıştır. Toplumun, toplumsal yapılarla görünürlük kazanan yasaları olduğundan, bu alanın incelenmesi için de benzer bir şekilde yasaların varlığı gerekli görülmüştür. Toplum düzenli bir bütündür ancak düzen, toplumsal değişimle boyut atlayan bir yapıya sahiptir çünkü toplum aynı zamanda değişimi mümkün kılan bir dinamizm içindedir. Bu nedenle Comte için "toplum her zaman değişmektedir ancak değişim, düzenlidir ve toplumsal yasalara bağlıdır". (Ritzer, 2014:116). Yoğun toplumsal dönüşümlerin ve bu doğrultuda düzensizliklerin yaşandığı Fransız toplumunu gözlemleyen Comte için toplumsal düzenin önemli görülmüş olması şaşırtıcı değildir. Sosyologların sosyolojik görüşlerini temellendirirken yaşadıkları toplum yapısından etkilenerek teori üretmeleri

⁷ Comte, *Pozitif Felsefe Dersleri*'nde bu üç aşamayı; teolojik evre, metafizik evre ve pozitif evre olarak tanımlamıştır.

bile, bu alanın temellerinin ne kadar nesnel bir biçimde atılmaya çalışılsa da inceleme nesnesi bakımından öznel bir yön barındırdığını ortaya koymaktadır.

Comte gibi Fransız toplum yapısı içerisinde görüşlerini ortaya koyan Emile Durkheim (1858-1917), bazı ders kitaplarında “sosyoloji tarihindeki en önemli kuramcı” (Ritzer ve Stepnisky, 2015:13) olarak anılmaktadır. Bu ifade, Kuhn’un bilim teorisinde ifade ettiği tarzda bir aykırılığın ayak seslerini barındırmaktadır. Sosyoloji henüz yeni bir bilim dalı olarak kurulmuşken Comte bu alana kuramsal bir perspektif sağlamışken ve onun görüşleri Kuhn’un kuram seçimindeki beş ölçütü uyumluluk gösterecek temellere sahipken ondan kısa bir süre sonra görüşlerini ortaya koymuş olan Durkheim, alanın gerçek kurucusu olarak anılmaya başlamıştır. Durkheim’in sosyolojinin akademik anlamda temellerini atan kişi olduğu, sosyolojik teorilerin toplandığı birçok ders kitabında ifade edilmektedir. Gerçekten de Comte’un sosyolojisi giriş niteliğindedir ve bu disipline yüklemek istediği nesnel temeli sağlayacak araştırmadan yoksundur. Buna karşılık Durkheim hem kendi teorilerini ortaya koymuştur hem de bu teorileri somutlaştıran araştırmalar yapmıştır. En bilinen araştırmalarından biri, toplumsal bir olgu olarak intiharı incelediği çalışması olmuştur.⁸

Durkheim, sosyolojinin inceleme nesnesi olarak toplumsal olguları görmüştür. Toplumsal olgular, eyleyenlerin dışında olan toplumsal yapıların, normların ve değerlerin genel bir ifadesidir (Ritzer, 2014:188). Bu bağlamda toplumsal olgular, topluma toplum özelliğini veren yegâne yapıları ifade etmektedir. Toplumsal olgular birer “şey” olarak değerlendirilip incelendiğinde (Durkheim, 2016:44), toplumsal olguları oluşturan kavramların somut bir zemine oturması ve deney-gözlem metotlarıyla ortaya konulması mümkün olmaktadır. Durkheim sosyolojiye çizdiği bu çerçeveye sosyolojiyi felsefeden uzaklaştırarak doğa bilimlerine yaklaştıran bir temele oturtmuştur. Sosyolojiyi empirik bir temelde yeniden kurmasıyla bu alanın yöntemini belirlemiştir ve Comte’dan farklılaşan hatta onun ilerisine geçen bir paradigma oluşturmuştur.

Comte sosyolojinin temellerini attığında, bunun alanın nihai hali olması beklenilebilecek bir durum değildi. Ancak disiplin, paradigma olarak adlandırılabilir temelerde kurulduktan çok kısa bir süre sonra, Durkheim’in teorileriyle alanda, Kuhn’un bilim teorisi doğrultusunda paradigma olarak nitelendirilebilecek yeni bir yapılanma meydana gelmiştir. Aristoteles fiziğinden Newton fiziğine geçişi sağlayan paradigma değişimi yüzyıllara dayanan bir sürece yayılmışken sosyolojinin kurulur kurulmaz aradan yarım yüzyıl bile geçmeden ilk paradigmatik aykırılığı yaşadığı görülmektedir. Üstelik bu aykırılık oldukça yumuşak bir zemine dayandığı halde böyledir. Durkheim sosyolojik teorileriyle Comte’dan farklılaşsa da temelinde Comte gibi toplumsal düzeni ve bu düzeni mümkün kılan kurumların uyumunu merkeze almıştır. Ancak teorilerini ifade edişiyile Comte’dan farklılaşmıştır. Durkheim da Comte gibi aile, din, dil, işbölümünden oluşan

⁸ Bkz. *İntihar*. 1897’de yayımlanan bu eser, sosyolojide ilk defa nicel (istatistiki) verilerin kullanılması bakımından önem taşımaktadır.

kurumların toplumun düzeninin temelinde olduğunu savlamaktadır ancak Durkheim'a göre toplumsal bir olgu olarak bu kurumlar "dışsal" ve "zorlayıcı" bir temele sahiptir (Durkheim, 2016). Comte kurumlarla sağlanan toplum düzeninin, daha doğal ve sorunsuz bir geçişle sağlandığını düşünürken Durkheim bu düzenin, kurumların bireyler üzerine baskı kurmasıyla sağlandığını ifade etmektedir. Toplumsal olguların dışsal ve zorlayıcı yapısının, toplumda bir kuralsızlık (anomi) hali yaratarak toplumsal kargaşaya ya da dönüşüm dönemlerine neden olacağını, normların yokluğunda da toplumun temel değerleri üzerinde çatışma yaratan toplumsal bir hastalığın ortaya çıkacağını belirtmiştir (Slattery, 2014:35). Nitekim kapsamlı çalışması *İntihar*'da da bu olguyu, bir anomie durumu olarak değerlendirmiştir.

Görüldüğü üzere Comte'a ve Durkheim'a göre toplumsal düzen, farklı bir biçimde açıklanmıştır. Durkheim'ın Comte'dan daha sonra doğması ve sanayileşmenin olumsuz etkilerinin görünür olmaya başladığı toplumu gözlemlemiş olması, farklılaşmayı yaratan unsur olmuştur. Bu farklılaşma bizi, Kuhn'un paradigmanın kriz döneminde varlığını vurguladığı eş ölçülemezlik kavramına götürür. Newton'a göre hareketin Aristoteles'e göre hareketten farklılaşması gibi Durkheim'a göre düzen ile Comte'a göre düzen farklılaşmıştır ancak bu farklılaşma, paradigmayı değiştiren bir nitelikte olmamıştır. Durkheim'ın sosyolojinin temelini Comte'a göre daha sağlam bir biçimde atması, Comte'un görüşlerinin tamamıyla dışlanmasına sebebiyet vermemiştir. Bugün bir sosyoloji ders kitabı açıldığında, bu alanın kuruluş döneminin teorisyenleri arasında hem Comte'un hem Durkheim'ın yer aldığı görülecektir. Sosyolojinin inceleme nesnesi olan toplum nedeniyle bu böyledir. Toplumlar son derece karmaşık ve çok yönlü dinamiklere sahiptirler. Kültür, siyaset, ekonomi, bürokrasi, ideoloji, aile, hukuk gibi sosyal kavramlar; toplumlara çok yönlü etkilerde bulunur ve bu etkiler toplumdan topluma değişim gösterebildiği gibi aynı toplumun farklı dönemlerinde bile farklılaşan etkilere sahip olabilir.

Sosyolojinin klasik dönemi olarak ifade ettiğimiz on dokuzuncu yüzyıl, benzer koşullara sahip olsa da bu dönemdeki sosyoloji teorileri arasında keskin farklılıklar meydana gelmiştir. En önemli farklılaşmalardan biri Karl Marx'ın (1818-1883) ve Max Weber'in (1864-1920) teorilerini ortaya koymalarıyla birlikte yaşanmıştır. Bu iki sosyolog, toplumların temelinde uyumun zıttı niteliğindeki "çatışma"nın var olduğunu savlayarak, Comte ve Durkheim çizgisinden oldukça farklı bir düzlemde teoriler ortaya koymuşlardır. Bu durum sosyolojide gerçek manada bir aykırılık yaratmıştır. Kuhn'un da vurguladığı gibi (Kuhn, 2018) paradigmaya aykırılık yaratan durum ne kadar farklı bir temel barındırıyorsa o denli yüksek bir eş ölçülemezliğe sahiptir ve bu durum bunalımı derinleştirerek yeni paradigmanın seçilmesini elzem hale getirir. Sosyolojide ise topluma bakışta uyum ve çatışmanın son derece farklı temellere dayanıyor olması, birinden birinin kesin olarak seçilebilmesini sağlamamıştır. Hatta görülecektir ki Marx ve Weber'e göre çatışma da Comte'a ve Durkheim'a göre uyumda olduğu gibi birbirinden oldukça farklı bir biçimde açıklanmıştır. Aynı perspektiften bakan aynı kavramlar bile farklı ifade edilebiliyorken ve

her biri temellendiği kuram doğrultusunda seçilebilecek bir yön barındırırken “uyum” ve “çatışma” gibi iki çok farklı kavram arasında seçim yapmak oldukça olanaksızlaşmaktadır.

Topluma makro ölçekli bakmış olan Marx, toplumda üretim ilişkileri temelli bir çatışmanın bulunduğunu, ancak bunun aşılabilir nitelikte olduğunu ifade etmiştir. Toplumsal yapıyı belirlemede, ekonominin öncelikli bir rolde olduğunu savlayarak da teorisine özgün bir yön katmıştır (Marx, 2011). Marx’a göre modern, Batı toplumlarında kapitalizm ile somutlaşan üretim ilişkileri, bireyleri (işçileri) öz bilincinden uzaklaştırarak hem kendi emeğine hem kendine hem doğaya hem de diğer insanlara yabancılaştırmıştır (Marx, 2011:75-83). Marx, insanların öz bilinçlerini geri kazanarak yabancılaşmadan uzaklaşabilmelerini, kapitalizm merkezli toplumdan, komünizm merkezli toplum yapısına geçtiklerinde başarabileceklerini ifade etmiştir. Marx’a göre bu bir devrimdir (Ritzer ve Stepnisky 2015: 23). Marx bu noktada teorisini ideolojiye yakınlaştıran bir zemine oturtmuştur. Marx’ın aksine Weber, çatışmanın aşılabilir bir nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Weber, Batı toplumlarındaki statü ve gücün temelinde, rasyonalitenin olduğunu saptamıştır (Slattery, 2014:42). Batı toplumlarını ilerleten düşünsel temel, çatışma yaratan bir statü ve güç oluşturmuştur. Bu çatışma, bürokrasiyle yani devletlerin resmi yapısını şekillendiren uzmanlaşmış tarzda bir iş bölümüne sahip olan kurumlarla (Slattery, 2014:42-43) somut bir hale bürünmüştür. Weber de Marx gibi bürokrasinin şekillenmesinde Batı’daki yeni ekonomik modelin payı olduğunu düşünmüştür ancak Marx’tan farklı olarak dinsel öğelerle⁹ biçimlenen Batı toplumundaki siyasi ve hukuki devlet örgütlenmesinin, çatışmayı yaratan asıl unsurlar olduğunu dile getirmiştir (Weber, 2011).

Marx ve Weber’in toplumu çatışma ekseninde görmesinin temelinde, on dokuzuncu yüzyıl Batı toplumlarını şekillendiren yapıyı anlama çabaları bulunmaktadır. Marx İngiltere eksenli, Weber Almanya eksenli teoriler ortaya koymuştur ve iki sosyolog da bu ülkelerin toplumlarını biçimlendiren kurumların çatışma yaratan temellere sahip olduğunu öne sürmüştür. Kuhn’cu bağlamda, çatışmanın sosyolojinin tek paradigması haline gelebilecek yeni ve benzersiz bir temel barındırdığı görülmektedir. Sosyolojinin tarihsel yolculuğunun hemen başında, toplumsal düzenden toplumsal çatışmaya evrilen bir bakış açısı gelişmiştir. Bu keskin nitelikteki farklılaşmaya rağmen çatışma, sosyolojideki hakim paradigma haline gelememiştir çünkü Marx’ın “üretim ilişkileri” temelinde açıkladığı bu kavram, Weber tarafından “bürokrasi” temelinde açıklanmıştır. Aynı kavrama farklı yaklaşımların gösterilmiş olması, çatışmanın da çatışma içeren bir yapıya bürünmesini sağlamıştır. Görüşlerini daha önce ortaya koyan Marx olmuş, Weber ise görüşlerini temellendirirken “Marx’la gıyabında bir tartışma” (Slattery, 2014:15) gerçekleştirerek sonunda ondan farklılaşan bir açıklama ortaya koymuştur. Bunun sonucunda Comte-Durkheim arasındaki

⁹ Weber dinin Batı toplumlarını nasıl şekillendirdiğini, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (1904) eserinde somutlaştırmıştır.

bağıntının bir benzeri, Marx-Weber arasında da mevcut olmuştur. Bu farklılaşmalar Kuhn'un ördek-tavşan örneğine benzemektedir. Aynı şekil farklı algılandığı için farklı teorilerle ifade edilmiştir.

Weber'in çatışma ekseninde şekillendirdiği sosyolojisine eklediği mikro ölçekli, bireyi öne çıkararak, sosyolojinin nesnel olanla ilgilendiği kadar öznel olanla da ilgilenmesi gerektiği kabulü ise sosyolojide yoruma dayalı yeni bir metodolojik (yöntemsel) temelin oluşmasına (Ritzer, 2014:228) ve bu bağlamda alanın kurucusu Comte'un pozitivist modelinden ayrışma yaşanmasına neden olmuştur. Sosyoloji, teorilerde olduğu gibi metotlarda da eş ölçülemezlik uyarınca büyük bir paradigmatik aykırılık yaşamıştır ve nicel yöntemin (pozitivizm) nitel yöntemi (hermenötik) dışlayamayacağı bir durum ortaya çıkmıştır. Sosyoloji on dokuzuncu yüzyılda teori ve metot bağlamında, yani bir bilim bilim olma niteliklerini kazandıran özellikler doğrultusunda çok paradigmatik olarak inşa edilmiştir. Yirminci yüzyıl sosyolojisi de bu etkiyle (hem toplumun temelinde çatışmayı gören çatışma kuramlarının hem toplumların uyumla şekillendiğini düşünen işlevselci kuramların olduğu teorilerle ve hem nicel yöntemin hem nitel yöntemin bu teorilerin uygunluğunu sınavacak birer model olarak görüldüğü metodolojiyle) biçimlenmiştir.

Kuhn'un bilim modeliyle sosyolojinin tarihsel gelişim sürecinin ilk aşamalarına bakıldığında, bu disiplinin doğa bilimleriyle aynı temelde bir bilim olamayacağı; içerisinde birçok teoriyi eş zamanlı olarak barındıran, hâkim bir paradigmanın olmadığı, çok sesli bir etkinlik olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak olgun bilimler olarak nitelendirilen doğa bilimlerinin bilimsel gelişimini anlamak için başlangıç döneminde görülen sosyolojiye ait unsurların, paradigma kavramına dâhil edildiği görülmektedir. Kuhn bilim modelinde, bilim çevresinin yapısının incelenerek nelere değer verdiğini, neleri hoşgördüğünü ve neleri küçümsediğini keşfederek açıklama getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Kuhn, 2017:298). Bu bağlamda sosyolojiden yararlandığını inkâr etmemiştir ancak sosyolojiyi ve sosyal bilimleri, bilimsel olandan uzak bir yerde konumlandırmaya devam etmiştir.

Kuhn'un bilim teorisinde paradigma ve sosyolojiyi yakınlaştırmış olması gerçeği, sosyologları paradigma ve sosyoloji ilişkisini irdelemeye yönlendirmiştir. Böylelikle alanda, bu çalışmanın da çıkış noktası olan paradigma ve sosyoloji uzlaşabilir mi sorusuna ilham olan uzlaştırma denemeleri görülmüştür. Bu denemelerden en bilineni Ritzer'in *Sociology: A Multiple Paradigm Science* makalesinde ortaya konulmuştur. Ritzer bu çalışmada, sosyologlarca yaygın olan teorileri, yöntemleri veya isimleri¹⁰ birer paradigma olarak görmenin ötesine geçen bir model sunmuştur ancak sosyolojiyi tek paradigmatik bir temele indirgeyememiştir (Ritzer, 1975). Ritzer'e göre sosyolojide tek bir

¹⁰ Özellikle bu çalışmada da sosyolojinin on dokuzuncu yüzyılına damga vuran Durkheim, Marx, Weber gibi isimler kastedilmektedir. Comte'u hariç tutarsak bu isimlerin, alanın üç büyük kurucusu olarak nitelendirildiği bir bakış açısı bulunmaktadır. Bu çalışmada yer verilmiş sosyoloji kitaplarında ve alanın diğer teori kitaplarında da benzer bir konumlandırma mevcuttur. Bu nedenle on dokuzuncu yüzyılda başka sosyologlarda bulunmasına rağmen fikirleriyle alanda dominant bir hale gelmiş bu üç isim üzerinden sosyolojinin tarihsel gelişim süreci gösterilmeye çalışılmıştır.

hâkim ses olmadığı ve olamayacağı için sosyolojiyi tek bir paradigmaya indirme çabası olanaklı değildir (Ritzer,1975:164). Sosyoloji yapısı itibariyle hiçbir zaman tek paradigmatı bir bilim olamayacaktır ancak paradigma, sosyologların bu disiplinin teorik ve metodolojik farklılıklarla nasıl tarih boyunca şekillendiğini daha iyi anlayabilmelerine olanak tanıyan bir model görevi görmesi bağlamında (Ritzer, 1975:164), alanda önemli bir farkındalık oluşturacaktır.

Sonuç

Çalışma içerisinde gösterilmiş olan on dokuzuncu yüzyıl sosyolojisinin gelişim sürecine bakıldığında, paradigma ve sosyoloji uzlaşabilir mi sorusuna “hayır” cevabını vermemiz uygun olmaktadır. Yirminci yüzyıl veya günümüz sosyolojisine bakıldığında da aynı cevapla karşılaşılacaktır. Sosyoloji başlangıç aşamasından itibaren, Kuhn’un olağan bilimin temelini yerleştirdiği hâkim tarzda bir paradigmaya sahip olmamıştır. Ancak sosyolojinin ve genelinde sosyal bilimlerin, tek bir paradigmaya sahip olmamaları bir eksiklik veya bu alanların bilim olarak kabul edilmelerine engel teşkil eden bir durum değildir. Sosyoloji, sosyal olanı incelemesi bakımından doğa bilimlerinden farklılaşarak özgün bir yön kazanmıştır ve alanın hem teorik hem metodolojik gelişimi bu doğrultuda olmuştur. Bu bağlamda bakıldığında, Kuhn’un bilim modelinin doğa bilimlerini modelleyebilen, sosyolojiyi ise modelleyemeyen bir yapıya sahip olması beklenen bir sonuçtur. Bu teorinin sosyal bir yön taşıması, sosyolojinin teorik ve metodolojik gelişim sürecinin incelenmesine yönelik çalışmaların artmasında önemli bir rol üstlenerek misyonunu yerine getirmiştir. Sosyologlara düşen, bu disiplinin tarihsel gelişim sürecini alanın sahip olduğu özgün temelleri yansıtacak bir model inşa ederek yeniden incelemeleri olacaktır. Böyle bir çaba, bu bilim dalını ileriye taşıyacak ve sosyolojinin kendine özgü değerini vurgulayacaktır.

Kaynaklar

- Comte, A. (2015). *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma*. Çev. Erkan Ataçay. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2016). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. Çev. Özcan Doğan. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kuhn, T. S. (1994). *Asal Gerilim*. Çev. Yakup Şahan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kuhn, T. S. (2016). “Bilimsel Araştırmada Dogmanın İşlevi.” Ed. Bekir Balkız, Vefa Saygın Öğüt. *Bilim Sosyolojisi İncelemeleri* içinde, Çev. Barış Yıldırım, s. 186-208. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Kuhn, T. S. (2018). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. Çev. Nilüfer Kuyaş. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Kuhn, T. S. (2017). “Eleştirmenler Üzerine Düşüncelerim.” Haz. Imre Lakatos, Alan Musgrave. *Eleştiri ve Bilginin Gelişmesi* içinde, Çev. Nur Küçük, s. 288-353. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kuhn, T. S. (2019). *Yapı'dan Sonraki Yol Felsefi Makaleler (1970-1993) Otobiyografik Bir Mülakatla Birlikte*. Çev. Erkan Bozkurt. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (2011). *1844 El Yazmaları*. Çev. Murat Belge. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Masterman, M. (2017). “Paradigmanın Doğası.” Haz. Imre Lakatos, Alan Musgrave. *Eleştiri ve Bilginin Gelişmesi* içinde, Çev. Nur Küçük, s. 80-122. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Popper, K. (2017). “Olağan Bilim ve Tehlikeleri.” Haz. Imre Lakatos, Alan Musgrave. *Eleştiri ve Bilginin Gelişmesi* içinde, Çev. Nur Küçük, s. 70-79. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Ritzer, G. (2014). *Klasik Sosyoloji Kuramları*. Çev. Himmet Hülür. Ankara: De Ki Basım Yayın.
- Ritzer, G. (1975). “Sociology: A Multiple Paradigm Science.” *The American Sociologist*, Vol. 10, No. 3, p. 156-167.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2015). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Çev. Irmak Ertuna Howison. Ankara: De Ki Basım Yayın.
- Riutort, P. (2017). *Sosyolojiye Giriş Dersleri*. Çev. Ertuğrul Cenk Gürcan. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Slattery, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Yay. Haz. Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz. Çev. Özlem Balkız, Gülhan Demiriz, Hacer Harlak, Cevdet Özdemir, Şebnem Özkan, Ümit Tatlıcan. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- TDK. “Paradigma.” Erişim: 09.11.2024. <https://sozluk.gov.tr/>
- Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Çev. Leyla Elburuz, M. Rami Ayas. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Weber, M. (2011). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev. Hasan İlhan. İstanbul: Sayfa Yayınları.